

๒๒. การสืบทอดพระธรรมในบริบทสังคมเชิงความล่าทางวัฒนธรรม

The Buddhist Persuasions in Various Social Contexts with Culture Lag

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2016

ความสำคัญของบทความ

การถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงวัฒนธรรมนั้น ย่อมหมายถึงกระบวนการทางปัญญา จนรวมถึงการหยั่งรู้ด้วย “ญาณทัสสนะ” ที่เกิดขึ้นในระบบการศึกษาตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “ภาวนา ๒” ได้แก่ (๑) *สมณะ-สมถภาวนา* อันเป็นฝ่ายสมาธิหรืออริยจิตตศึกษา คือ การฝึกอบรมจิตใจให้ยิ่งขึ้นอย่างไพบูลย์ด้วย “สัมมาทัสสนะ” (วิชา-ความรู้แจ้ง) นั่นคือ การเสริมสร้างสัมมาทิฏฐิ กับ (๒) *วิปัสสนา-วิปัสสนาภาวนา* อันเป็นฝ่ายปัญญาหรืออริยปัญญาศึกษา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้ยิ่งขึ้นอย่างไพบูลย์ด้วย “ปัญญาญาณ” (วิปัสสนาญาณ-ปัญญาหยั่งรู้ในวิปัสสนา) ฉะนั้น ความรอบรู้ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการเจริญภาวนาหรือมนสิการกรรมฐานนั้น ที่เรียกว่า “ภาวนามยปัญญา” หรือ “อริยปัญญา-ปัญญาอันยิ่งยวด” (อภิญญา) ความรู้ต่างๆ ทางคติโลกนั้น ไม่สามารถดับทุกข์แห่งชีวิตอย่างสิ้นเชิงได้ เพราะประกอบด้วยการครอบงำของกิเลสหรือการเพิ่มพอกพูนด้วยกิเลส ไม่ใช่ความรู้หรือปัญญาที่บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลายอย่างแท้จริง จึงเรียกว่า “เครื่องฉนวนวิชา” ไม่ใช่ “วิชา” คือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ อันเกิดจากจิตที่ปราศจากนิวรณ์ (จิตประภัสสร) เพราะฉะนั้น ในการสืบทอดพระศาสนาในไทยและต่างประเทศนั้น จึงต้องประสบกับอุปสรรคเชิงวัฒนธรรมในชุมชนนั้นๆ นั่นคือ “กำแพงความคิด” เพราะความไม่รู้จริงแห่งวิชา นั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิเลสที่ทำให้จิตมนุษย์เขวไปในทางไม่ถูกต้องตามเป็นจริง ที่เรียกว่า “ปัจจัยธรรม ๓” ได้แก่ *ตัณหา-ทิฏฐิ-มานะ* ที่มักเกิดกับพวกชนที่มีการศึกษาดีหรือประสบกับความสำเร็จในอาชีพการงาน คือ สำคัญตนเองอย่างผิดๆ กลายเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยไม่รู้ตัว เพราะขาดสติปัญญา (สติสัมปชัญญะ) ที่จะคิดพิจารณาสภาวธรรมทั้งหลายตามเป็นจริง ที่เรียกว่า “ปรมัตถสังขะ” เพราะฉะนั้น ความแตกต่างกันเชิงวัฒนธรรมย่อมมีอิทธิพลต่อการประกาศศาสนาในดินแดนต่างๆ ทั่วโลก ถ้าสามารถทำได้สำเร็จจริง สังคมโลกย่อมประสบแต่ความสงบและสันติสุขกันทั่วหน้า เพราะมากด้วยเมตตาธรรมที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ฉะนั้น สิ่งนี้คืออานิสงส์ประโยชน์สูงสุดแห่งการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา.

บทความที่ ๒๒ ประจำปี ๒๕๕๕ – การสืบทอดพระธรรมในบริบทสังคมเชิงความล่าทางวัฒนธรรม

ความซับซ้อนเชิงระบบโครงสร้างของสังคมในปัจจุบันนั้น ย่อมเกิดขึ้นกับมิติปัจจัยเชิงสังคม ที่เรียกว่า “ความล่าทางวัฒนธรรม” (Culture Lag) นั่นคือ สมาชิกสังคมมีความหลากหลายทางความคิด ความเห็น ความเชื่อ ทักษะคิด และ วัฒนธรรม เพราะล่าหลังตามไม่ทันความก้าวหน้าทางนวัตกรรมทางเทคโนโลยี (Technological Innovations) ทำให้เกิดปัญหาและความขัดแย้งทางสังคมขึ้น “ทฤษฎีความล่าทางวัฒนธรรม” (Cultural Lag Theory) หมายถึง ช่วงความไม่ปรองดองกันเกิดขึ้นในขณะที่วัฒนธรรมเชิงนามธรรมกำลังปรับตัวเข้ากับสภาวะการณ์ของวัฒนธรรมเชิงรูปธรรมใหม่ที่รุกเข้ามา สำหรับ “วัฒนธรรมเชิงรูปธรรม” (Material Culture) คือ สิ่งประดิษฐ์ทั้งหมดที่ผู้คนสร้างขึ้นและให้เกียรติสำคัญ เช่น รถยนต์ เสื้อผ้า โรงเรียน หรือ คอมพิวเตอร์ สิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นส่วนหนึ่งในสังคมเมื่อให้ความสำคัญ คอมพิวเตอร์ ยังไม่มีความนัยสำคัญจนกว่าจะนำมาใช้จริง และ “วัฒนธรรมเชิงนามธรรม” (Non-Material Culture) คือ ความคิดเห็นและพฤติกรรมที่ผู้คนเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมนั้น เช่น การเมือง เศรษฐกิจ ภาษากฎระเบียบ ธรรมเนียม ครอบครัว ศาสนาหรือความศรัทธา คุณค่า และ ความรู้

ฉะนั้น ปัญหาความขัดแย้งเชิงความคิดย่อมเกิดขึ้นมากน้อยแตกต่างกันไป จนถึงความรุนแรงที่สุดคือ “สงครามรูปแบบต่างๆ” การต่อสู้กันในเชิงความคิดความเห็นนั้น จึงเป็นเรื่องหลีกเลี่ยงได้ยาก โดยใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการชักนำและโฆษณาชวนเชื่อ หรือการสร้างสถานการณ์ร้ายวัน เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามเกิดความกลัวและยอมเข้าเป็นพวกฝ่ายเดียวกับตน การบิดเบือนคำสอนพระศาสดานั้น ย่อมเป็น “ศาสนาปลอม” (สัทธรรมปฏิรูป) ของคนชั่วที่แสดงออกทาง กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม (ทำ-พูด-คิด) เพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ทาง การเมือง-การทหาร-เศรษฐกิจ เป็นต้น อันเป็นวาระซ่อนเร้น (Hidden Agenda) ของความเห็นถ้อยผิด สำหรับความขัดแย้งทางความคิดเชิงอุดมการณ์นั้น ได้กลายเป็น “สงครามเชิงจิตวิทยา” นั่นคือ “กระบวนการควบคุมความคิด” หรือ “การจัดการพลังอำนาจจิต” ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยแฝงด้วยพฤติกรรมในการลบเลือนความเชื่อทางศาสนาทุกศาสนาอย่างผิดๆ เพื่อควบคุมพฤติกรรมคนในสังคมนั้นๆ จนกลายเป็นสังคมมัวเมาในเรื่อง “กามคุณ-กามสุข” หรือความสุขกายสบายใจแบบสุดโต่ง ที่เรียกว่า “กามสุขลัทธิกามุโยค” (Extreme Hedonism) รวมทั้งรูปแบบสังคมเน้นการทรมาณตนเองให้ลำบากเดือดร้อนหรือทุกข์สุดเอียง การบีบบังคับทรมาณตนให้เดือดร้อน หรือยินดีในความรุนแรงต่อกัน ที่เรียกว่า “อัตตกลีมนานุโยค” (Extreme Asceticism) ดังเช่น สังคมสมัยใหม่ที่เรียกว่า “สังคมวัตถุนิยมเชิงบริโภคนิยม” ซึ่งเป็นรูปแบบสังคมที่พัฒนาแบบสมัยใหม่ (Modernization) หรือสังคมพัฒนาแบบตะวันตก (Westernization) ดังนั้น การรักษาสุขภาพกายและใจนั้น จะเน้นความมั่งคั่งด้านโภชนาการทั้งหลาย อาหาร และ ยาเคมีบำบัดกัน และมักทำได้เฉพาะโรคฝ่ายร่างกาย อย่างเช่น พอเผชิญกับโรคร้ายรุนแรง นั่นคือ มะเร็ง (Cancer) หรือ เซลล์เสื่อมสภาพต่างๆ (Mitochondria Diseases) ก็เพียงบรรเทาความเจ็บป่วยคนไข้

ด้วยยาเคมีแก้ปวด ถ้าเป็นคน ไข้ยากจน ก็ยิ่งตามเร็วขึ้นก่อนเวลาอันควร เพราะราคายาสมัยใหม่ราคาแพงสูง ในท้องตลาด เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม “ความหลากหลายเชิงวัฒนธรรม” ระหว่างสังคมกลุ่มต่างๆ นั้น เป็นการกระจายและถ่ายทอดความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอันเป็น “องค์ความรู้ของวัฒนธรรมสากล” ซึ่งเกิดขึ้นอย่างไม่เท่าเทียมกันหรือไม่เสมอภาคกัน ที่เรียกว่า “ความล้าทางวัฒนธรรม” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การกระจายวัฒนธรรมของกลุ่ม” นั้น เผยแพร่ผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ซึ่งสามารถสื่อสารได้อย่างรวดเร็ว โดยหลีกเลี่ยงข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ ในทำนองเดียวกัน การสืบทอดพระศาสนาในยุคสมัยใหม่นั้น ก็ต้องอาศัยช่องทางนี้เช่นเดียวกัน ส่วนศาลาวัดฟังเทศน์นั้น จึงลดความสำคัญทางบทบาทลง นั่นคือ มวลมนุษยชาติมีเสรีภาพส่วนบุคคลในการเลือกเสพข่าวสารต่างๆ ผ่านสื่อหลากหลายชนิด ซึ่งเป็นไปตามความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่เรียกว่า “ยุคข่าวสารสนเทศดิจิทัล” (Digital Information Ages) อันเป็นยุคสมัยเอิกฉำกระดาษาเป็นสื่อกลางในการส่งข่าวสารสนเทศผ่านสังคมเครือข่าย (Social Network) ซึ่งเป็น “สังคมเสมือนจริง” (Virtual Society) ที่เกิดขึ้นในจินตนาการ และผู้คนที่จะนำความคิดเห็นที่เกิดขึ้นกลับมาสู่ “สังคมเป็นจริง” (Real Society) นั่นคือ คนเกิดการเรียนรู้จากผู้คนหลากหลายใน “สังคมเสมือนจริง” คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือสรรเสริญการที่มีทั้งผิดๆ และถูกๆ ขึ้นอยู่กับว่าคนนั้น รู้จักใช้ปัญญาและเหตุผล เพื่อประโยชน์สูงสุดของตนและผู้อื่นอย่างไร ฉะนั้น ความถึงพร้อมด้วยความคิดเห็นโดยชอบ “สัมมาทิฐิ” นั้น จึงเป็นประโยชน์สำคัญของคนในสังคมสมัยใหม่ และต้องพัฒนาจนถึงระดับขั้น “การระดมสมอง” (Brainstorming) เพื่อหาข้อสรุปและวิธีการต่างๆ ให้เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งควรหลีกเลี่ยงการถ้อยมั่นอยู่กับความคิดเห็นของตนแต่ผู้เดียว จนกว่าจะกลายเป็น “ผู้บรรลุธรรม” ดีแล้วเท่านั้น เมื่อสังคมเกิด “ความหลากหลายทางความคิดเห็น” ที่มาจากสื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงนั้น “การไหลบ่าของข้อมูลสารสนเทศ” มีความรวดเร็วสูงเช่นกัน ผู้คนจึงเกิดความเชื่ออีกมากมายเช่นกัน

ดังนั้น ศาสนาลัทธิต่างๆ จะรักษาความเชื่อความศรัทธาอยู่ได้นั้น จะต้องเป็นเรื่องที่เกิดคู่กับ “แนวคิดที่เป็นวิธทางวิทยาศาสตร์” (Scientific Methods) ระหว่างแนวคิดเชิงจิตนิยมคู่ขนานกับเชิงวัตถุนิยม ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ย่อมหมายถึง “พระพุทธศาสนา” โดยหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น แสดงบทบาทเป็นหลักการหรือทฤษฎีต้นแบบของศาสตร์สมัยใหม่สาขาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น “ความล้าทางวัฒนธรรม” ระหว่างสังคมโลกนั้น ต้องการกระบวนการแก้ไขปัญหาคด้วย “การจัดระบบการศึกษา” ที่ถูกต้องสอดคล้องกับหลักปรัชญา “สังคมอุดมปัญญาและคุณธรรม” (Knowledge and Virtue Based Society) หรือ “สังคมแห่งการเรียนรู้และใฝ่คุณธรรม” (Learning and Virtue-Based Society) นั่นคือ บุคคลในทุกภาคส่วนของสังคมนั้น มีสมรรถนะทางปัญญาด้วยทักษะการเรียนรู้สูง และรู้คุณค่าทั้งปัญญาและคุณธรรมในเวลาเดียวกัน นั่นคือ “บุคคลผู้มีอริยทรัพย์” ได้แก่ ศรัทธา-ศีล-หิริ-โอตตปปะ-พาหุสัจจะ-จาคะ-ปัญญา หรือ “สัทธรรม ๗” ได้แก่ ศรัทธา-หิริ-โอตตปปะ-พหุสุต-วิริยารัมภะ-สติ-ปัญญา นอกจากนี้

พระพุทธศาสนายังเป็นรากฐานการศึกษาอบรมบุคคลให้กลายเป็น “ทรัพยากรบุคคลผู้มีคุณภาพแห่งการจัดการความรู้” หรือ “บุคคลผู้เรียนรู้มาก-พหุสูต” ซึ่งจะคู่กับมิติสัมพันธ์กับ “ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่” ที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดดโดยไม่หยุดยั้ง นั่นคือ “ความเป็นนายเทคโนโลยีอย่างมีความสุข” (Hi-Touch) ในการสืบทอดพระพุทธศาสนานั้น ย่อมเป็นกระบวนการพัฒนาตนเองให้ถึงพร้อมทั้ง (๑) การฝึกอบรมจิตใจ และ (๒) การฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เข้าถึง “ความเป็นอริยบุคคล” ให้ได้ ไม่ใช่แค่เพียงการศึกษาทางโลกที่เป็นวิธีทางวิทยาศาสตร์อย่างสุดโต่งสุดเอียงในเชิงวัตถุนิยมเพียงอย่างเดียวด้วยความลำเอียง ในอีกนัยหนึ่งนั้น แม้แต่ตัวตนของเราเองก็ยังประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ “ร่างกายกับจิตใจ” (รูปธรรม-นามธรรม) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น จึงต้องมีความสมบูรณ์ทั้ง ๒ ฝ่าย ให้เกิดความไปพลุลย์ยิ่งขึ้น ฉะนั้น เมื่อพิจารณา “สังคมที่เป็นอารยชน” แล้ว ย่อมเห็นความแตกต่างจาก “สังคมที่เป็นอนารยชน” หรือ “คนป่าเถื่อน” (Barbarian) อย่างชัดเจน ซึ่งสภาพสังคมทั้ง ๒ อย่าง นี้ ย่อมมี “ความล้ำทางวัฒนธรรม” ระหว่างกันเกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาย่อมเจริญรุ่งเรืองใน “สังคมที่มีอารยธรรม” มากกว่า เพราะพระพุทธศาสนาเป็น “ศาสนาแห่งปัญญา” จึงจะสามารถก้าวหน้าได้ดีใน “สังคมอุดมปัญญาและคุณธรรม” (Knowledge and Virtue Based Society) หรือ “สังคมแห่งการเรียนรู้และใฝ่คุณธรรม” (Learning and Virtue-Based Society) ส่วน “สังคมศิวิไลซ์” นั้น ผู้คนมีความเบี่ยงเบนทางพฤติกรรมสูงทางด้านศิวิไลซ์ และให้เกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้มากยิ่งขึ้น โดยให้มีการถ่ายทอดความรู้อย่างถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้น สื่อการเรียนการสอนนั้น ต้องมีคุณภาพและได้มาตรฐานเป็นแบบเดียวกัน ไม่ใช่มีความแตกต่างกันหลากหลาย จนทำให้เกิดความเข้าใจผิด และประกาศสร้างลัทธิใหม่ขึ้น สถาปนาตนเองเป็นศาสนาใหม่อีกด้วย สุดท้ายก็มีความเห็นถ้อยผิด (มิจฉาทิฎฐิ) ชักนำสาธุชนเดินผิดทางออกจาก “หลักมัชฌิมาปฏิปทา” จนเกิดความเสียหาย “วิบัติ ๔” ได้แก่ ศีลวิบัติ-อาจารย์วิบัติ-ทิฎฐิวิบัติ-อาชีวิวิบัติ ในกระบวนการขัดเกลาพฤติกรรมทางสังคมด้วยหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ผู้สืบทอดพระธรรมนั้นจะต้องอาศัยปัญญาและเหตุผลในการชักนำผู้คนให้เกิดความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ซึ่งในส่วนหนึ่ง ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม จากความเชื่อตามขนบประเพณีดั้งเดิม มาเป็นแนวทางดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ ฉะนั้น การผสมผสานกันระหว่างคติทางพุทธกับคติชาวบ้านเข้าด้วยกันนั้น จึงไม่ใช่เรื่องง่าย ยิ่งยากยิ่งขึ้น ในกรณีผู้คนเหล่านั้นนับถือศาสนาอื่นอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งอาจทำให้เกิดข้อโต้แย้งขัดแย้งกันรุนแรงได้เช่นกัน แต่ก็อย่าให้ถึงขั้นประกาศ “สงครามศาสนา” ดังเช่น สงครามศาสนาที่เคยเกิดขึ้นในยุโรปยุคกลางมาก่อน ซึ่งเกิดขึ้นจากการบิดเบือนคำสอนของศาสนาอย่างผิดๆ จนเกิดจิตปราศจากความเมตตาปราณีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ดังนั้น “ความหลากหลายเชิงวัฒนธรรม” จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง อาจทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนจากความจริงของพระศาสนาได้ จนไม่เหลือ “สัจภาวะแห่งพุทธะ” ได้เหมือนกัน เพราะความไม่รู้จริง จนเกิดการหาข้อแก้ตัวตามปัจจัยสิ่งแวดล้อม แต่ให้คำนึงถึง “แก่นแท้ของพระศาสนา” เป็นหลักที่ต้อง

สอดคล้องกับพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตจริง นอกจากนี้ การยึดมั่นถือมั่นในรูปแบบและศีลพรตอย่างไม่ใช้เหตุผล (ลึกลับตฤปาทาน) นั้น ย่อมเป็นอันตรายต่อการสืบทอดพระศาสนาได้เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสืบทอดพระศาสนาในต่างแดนที่มี “ความล้าทางวัฒนธรรม” หรือมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกับชาวฟ้ากับดินเป็นต้น เพราะฉะนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดพระศาสนานั้น ต้องเป็นบุคคลที่มีคุณภาพสูง มีความถึงพร้อมสมบูรณ์ด้วยปัญญาแตกฉาน นั่นคือ “ปฏิสัมภิทา ๔” ได้แก่ อัคคปฏิสัมภิทา-ฉัมมปฏิสัมภิทา-นิรุตติปฏิสัมภิทา-ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ที่เรียกว่า “ปฏิสัมภิทูปัตโต” (พระอริยเจ้า-พระอรหันต์) เพราะผู้คนในยุคศตวรรษที่ ๒๑ นี้ ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาสูงขั้นบัณฑิตศึกษา (ปริญญาโท-ปริญญาเอก) จึงต้องการหลักฐานในการยืนยัน “อริยสังฆธรรม” ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นจริง ถ้าเป็นไปได้ผู้มีความสมบัติที่จะสืบทอดพระศาสนาโดยตรงนั้น ควรเป็นบุคคลที่เป็นอัจฉริยะทางโลก (ติรัจฉานวิชา-ความรู้ที่ไม่ได้ช่วยให้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายและทุกข์ทั้งปวง) และมีคุณธรรมรู้ดีรู้ชั่ว แล้วค่อยมาบวชถือครอบสมณเพศ จึงจะทำให้ศึกษาค้นคว้าพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างแตกฉาน เห็นความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมอย่างน่าอัศจรรย์ (อนุศาสน์ปาฏิหาริย์) และอีกนัยหนึ่งนั่น คือ มีแนวโน้มจะบรรลุธรรมได้เร็วเมื่อเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบถือครองด้วย “วิชาและจรณะ” จึงจะถึงพร้อมการหักล้างข้อโต้เถียงกับปุถุชนผู้หลงทศได้ ทั้งผู้นับถือพระพุทธศาสนาเพียงแค่นามตามใบทะเบียนบ้านเฉยๆ กับ “พวกไม่มีศาสนา” หรือ “พวกลัทธินอกพระพุทธศาสนา” เป็นต้น เมื่อการเผยแผ่พระศาสนาสามารถกระจายอยู่กับคนชั้นนำของสังคมได้ ย่อมเป็นการเปิดโอกาสให้คนดี (สัตบุรุษ) ทำหน้าที่ชี้นำสังคมด้วยอริยธรรม ส่งเสริมคนดีโดยไม่แสดงอาการวิการวิปริตด้วย “สมบัติ ๔” ได้แก่ คติสมบัติ-อุปีติสมบัติ-กาลสมบัติ-โยคสมบัติ ซึ่งทั้งหมดนี้เรียกว่า “ความเพียบพร้อม” ที่ช่วยเสริมการทำความดี นอกจากนี้ ปฏิภาณไหวพริบของสืบทอดพระศาสนานั้น ต้องพร้อมแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดซึ่งหน้าได้อย่างงดงามเป็นที่เคารพน่านับถือบูชาได้จริง พร้อมมีปัญหาขบได้ด้วยทฤษฎีในศาสตร์ ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) ศาสนา (๒) ปรัชญา และ (๓) วิทยาศาสตร์ นั่นคือ มีสมรรถนะทางสมองและปัญญาที่จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างศาสตร์ทั้ง ๓ อย่าง ได้เป็นอย่างดี และเป็นที่น่าศรัทธาปสาทะ ด้วยความเลื่อมใสเป็นอันน่าอัศจรรย์ พร้อมทั้งสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างระดับจิตและคุณภาพชีวิตได้ นั่นคือ (๑) โลภียภูมิ กับ (๒) โลกุตตรภูมิ โดยไม่ปิดบังแนวทางปฏิบัติไปสู่พระนิพพานด้วยเมตตาและกรุณา นอกจากนี้ ถึงพร้อมด้วยการรู้จักประมาณบุคคลและกลุ่มคณะผู้คน จึงเป็นการลดอุปสรรคต่างๆ ในสังคมที่มี “ความล้าทางวัฒนธรรม” ได้จริง สำหรับในประเด็นนี้ ศึกษาเพิ่มเติมได้จากพระไตรปิฎก ตอนพระพุทธเจ้าทรงโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลาย เพื่อเอาชนะเหล่ามารอุปสรรคทั้งหลายประการสุดท้ายนี้ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ไม่เสื่อมอันตรธานหายไปง่ายๆ เพราะเป็น “อริยสังฆธรรมแห่งโลกุตตรภูมิ” ที่อยู่เหนือ “สมมติสังขแห่งโลกียภูมิ” แต่ขึ้นอยู่กับว่า บุคคลจะปฏิบัติถือประพฤติพรหมจรรย์ให้บรรลุธรรมทั้งปวงของพระตถาคตได้จริงหรือไม่ ประเด็นนี้ คือ ปัญหาอุปสรรคของชาวมนุษย์โลกต้องจัดการระเบียบชีวิตเอาเองด้วยปัญญาและเหตุผล ด้วยประการฉะนี้.

